

יער ראש ציפור:

על הטבע בתכנון פארק הירקון

שירילי גלעד־אילסר

בשנת 2003 נחנך יער ראש ציפור בפארק הירקון בתל אביב, בלשון היבשה שבין מפגש הנחלים הירקון והאיילון. שמו של המקום ניתן לו על שום צורת ראש הציפור הנראה ממבט אווירי. היער, שתוכנן על ידי משרד גדעון שריג וניטע בשיתוף פעולה עם הקרן הקיימת לישראל, זכה לכינוי "הטבע הכי עירוני שיש"¹. אולם, בניגוד לדימוי הרווח של "טבע" כמקום בלתי מופר וללא מגע יד אדם, נוף זה הוא תוצר של תהליך תכנון ארוך ומורכב המבטא את מקומו המשתנה של הטבע בתרבות הישראלית העירונית כלל ובפארק העירוני בפרט.

יער ראש ציפור. מקור: Google Maps, 2015

פארק הירקון הוא אחד מן האתרים המזוהים ביותר עם עבודתו של גדעון שריג. הפארק, המשתרע על פני שטח של כ־ 3,500 דונם, הוא אחד מהפארקים העירוניים הגדולים ביותר בארץ וללא ספק מהמפורסמים והמבוקשים שבהם (מספר המבקרים בכל שנה מוערך בכ־ 2.8 מיליון מבקרים)². הפעולות הראשונות לנטיעת הפארק החלו כבר בשנות הארבעים של המאה העשרים בידי גנן העיר אברהם קרוון. בשנת 1967 נבחר אדריכל הנוף יוסף סגל לתכנן את הפארק והאדריכל אריה אלחנני ליווה את התכנון מטעם העירייה. חלקו המרכזי של הפארק, האזור בין מסילות הרכבת ממזרח וממערב ובין שדרות רוקח לאפיק הירקון (בשטח כולל של כ־ 1,400 דונם)

הוקם במהלך שנות השבעים על פי תוכניתם של סגל ואלחנני.³ בשנת 1983 מונה שריג למתכנן הראשי של הפארק, ומאז במשך שלושה עשורים ויותר הוא מלווה את תכנונו.⁴ גוף עבודתו של שריג בפארק הוא עצום, הן מבחינת היקף השטחים אשר תכנן והן מבחינת כמות תת־הפרויקטים בפארק אשר קידם וליווה. במהלך שנות השמונים והתשעים שריג היה מעורב בין השאר בפיתוח של שטחי גדות הירקון בסמוך לשכונת בבלי, קטע "הפרוזדור" בין דרך נמיר לרחוב אבן גבירול, גדת הירקון הדרומית לאורך רחוב אוסישקין ורחוב בני דן, וכן הכין תוכניות שונות לאזור יער ראש ציפור ואתר עשר טחנות. באותן שנים הוא גם המשיך את תכנון וביצוע מתחם הגנים הייחודיים במרכז הפארק, ביניהם את גן הסלעים, גן הקקטוסים והסוקולנטים והגן הגזום, ואף הרחיב את הגן הטרופי אשר הוקם בשנות השבעים. בראשית שנות האלפיים הוא תכנן את חורשת הבנים, המשיך בהקמת מתחם הספורטק, תכנן את שביל האופניים כציר לינארי אשר חוצה את כל הפארק, תכנן את אזור ירקון מזרח בסמוך לבית חולים אסותא ועוד. עבודתו של שריג כללה תכנון נופי מלווה של פרויקטים ושל תשתיות בפארק, כגון סלילת נתיבי איילון והקמת המימדיון. כמו כן, בשנת 2004 החל המשרד בתכנון תוכנית אב חדשה לפארק, אולם זו הוקפאה בשנת 2006. תפיסת עולמו המוצהרת של שריג כאדריכל נוף הדגישה בעיקר את חשיבות הצרכים האנושיים והחברתיים בתכנון ככלל ובתכנון הפארק בפרט, כפי שהוא העיד על עבודתו בריאיון עמו: "בכל הנושאים של תכנון, בניין ערים, תוכנית אב של המדינה, תכנון אזורי, ראייה כוללת, בסוף האנשים ובהתחלה האנשים".

הטבע המקומי של נחל הירקון לא היווה מקור השראה בתכנון הפארק, ונוף הפארק, כפי שעוצב בשנות השמונים והתשעים, היה בדרך כלל נוף שאול ממקומות אחרים. כך לדוגמה בפרויקט הראשון של שריג בפארק — תכנון החלק המערבי בין מסילת הרכבת לשפך הירקון — ביקש שריג להמשיך את עיצוב הפארק בשפה דומה לזו אשר נקבעה בתוכניתם של סגל ואלחנני — עיצוב פסטורלי של גבעות דשא נרחבות וגופי מים.⁵ עיצוב זה נשען על מסורת הגן האנגלי של המאה ה־18, וסימל בתרבות המערבית המודרנית את השפה הנופית הרצויה והמקובלת של פארקים בתחומי העיר, בדרך כלל ללא קשר או תלות בסביבה הקיימת.⁶ ההתייחסות העיקרית לנחל הירקון בתוכנית זו, כמו גם בתוכניות נוספות עד לאמצע שנות התשעים, הייתה התייחסות צורנית ואסתטית. הירקון אמנם שימש כציר נופי מרכזי בפארק אך ללא התייחסות לתפקידו האקולוגי, והתוכניות לפארק אימצו את תוכניות ההסדרה ההנדסיות למניעת הצפות שכללו ביטון של גדות הנחל.⁷ אחד מן ההסברים לכך הוא העובדה כי מסוף שנות החמישים הפך נחל הירקון למטרד סביבתי כתוצאה משאיבת מי מקורות הנחל וזיהומו בשפכים ביתיים ותעשייתיים כפי שיורחב בהמשך. הסבר אחר הוא כי הטבע, כמערכת אקולוגית "טבעית", נתפס כמערכת חיצונית לפארק ולעיר.

- 3 אלחנני, א' ושות' אדריכלים, סגל, י' אדריכל גנים, פארק הירקון – קווי יסוד ופרוגרמה לתכנון, דצמבר 1967, ארכיון עיריית תל אביב־יפו, תיק 1324–14.
- 4 כבר בשנת 1971 תכנן שריג בפארק הירקון את גן ההרפתקאות – גן משחקים מבולי עץ ממוחזרים הראשון בארץ. מתוך: פיתוח פארק הירקון – האזור המערבי, טיוטה מיום 11.5.1983, ארכיון משרד גדעון שריג.
- 5 בגן האנגלי נוף זה סימל את הטבע האידיאלי המשקף סדר חברתי ואת עליונותו של האדם על הטבע. גם בפארק האמריקאי נוף זה הושאל לצורך הכתבת סדר חברתי־מעמדי, וסימל את תהליך הפיכתו של הטבע למוצר צריכה אסתטי בתחומי הערים. להרחבה ראו: Matthew Gandy, *Concrete and Clay: Reworking Nature in New York City*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 2003; Ann Bermingham, *Landscape and Ideology: The English Rustic Tradition, 1740-1860*, California: University of California Press, 1989; Philip Pregill & Nancy Volkman, *Landscapes in History: Design and Planning in the Eastern and Western Traditions*, New York: John Wiley & Sons, 1999.
- 7 פיתוח פארק הירקון – האזור המערבי, טיוטה מיום 11.5.1983, ארכיון משרד גדעון שריג.

* מאמר זה מבוסס על עבודת הדוקטורט "תפישות של טבע בנופה של תל אביב, ההיסטוריה הסביבתית והתכנונית של פארק הירקון", טכניון, 2016.

1 רונית סבירסקי, "יער ראש ציפור: טיול בטבע הכי עירוני שיש",

מתוך: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4099343,00.html

2 על פי הנחונים המופיעים באחר חברה גני יהושע.

"הפרוזדור", בין דרך נמיר לרחוב אבן גבירול, תוכנית פיתוח כללית, 1986

עם זאת, לטבע כרעיון וכמושג מופשט היה מקום חשוב בתכנון חלקים שונים בפארק, בייחוד בתכנון מערכת הגנים הייחודיים ובתכנון גן הבנים. במערכת הגנים הייחודיים ביקש שריג להדגים את אמנות עיצוב הגן במסורות תרבותיות שונות ואת תפקידו של הגן כאמצעי ללימוד על הטבע. בעוד שהגן הטרופי וגן הקקטוסים והסוקולנטים שימשו כאמצעי חווייתי להיכרות עם צמחייה מן העולם וללמידה עליה, הרי שגן הסלעים, לצד תפקידיו החינוכיים, מסמל ניסיון ל"אקלים" מסורת זרה של גנים בנוף ובתרבות הישראלית.⁸ גן הסלעים תוכנן כתצוגה של מערכות נוף אופייניות מרחבי הארץ במטרה ללמד את המבקרים על נופי הארץ ולחזק את הקשר אליה. נוסף על כך, לחומרי הגן, קרי הסלעים והצמחים הוענקו משמעויות סמליות: הסלעים כמייצגים של ממד זמן גיאולוגי בן מיליוני שנים, והצמחייה כמייצגת ערכים לאומיים של העם אשר דבק בארצו.⁹

הטבע הארץ-ישראלי שימש כמקור להשראה גם בתכנון גן הבנים לזכר בני ובנות תל אביב אשר נפלו במערכות ישראל. בגן זה משמשים העצים כחלק מאלמנט ההנצחה של הנופלים, וכל מלחמה מיוצגת על ידי קבוצת עצים מעצי ארץ-ישראל: שקמים, דקלי התמר, חרובים, אורנים, עצי תאנה, זית ונוספים.¹⁰

במחצית השנייה של שנות התשעים חל מפנה בהתייחסות התכנונית אל נחל הירקון ואל הטבע המקומי בתכנון הפארק, והם החלו לקבל מקום הולך וגדל בתכנון. היבט אחד למפנה זה ניתן לראות בתכנון רצועה לצמחי גדות נחלים בגדת הנחל הדרומית לאורך הרחובות בני דן ואוסישקין. היבט אחר לשינוי ניכר מעמדתו הפומבית של המשרד נגד תוכניות שונות להסדרת הנחל באמצעות שינוי חתך ותוואי האפיק, אשר קידמה באותן שנים רשות נחל הירקון כמענה להצפות אשר אירעו בראשית שנות התשעים. באותן שנים רשות נחל הירקון ריכזה את מאמצי שיקום הנחל בחלקו העליון (באזור מקורות הירקון) ובתחומי הפארק המצוי במורד הנחל נקטה גישה הנדסית לטיפול בגדות. בניגוד לגישה זו עמדת המשרד גרסה כי עקרונות התכנון צריכים להתבסס על קבלת השיטפונות כתופעת טבע רצויה, וכי הפארק צריך להיות מתוכנן כחלק מההצפה של הנחל.¹¹ היבט משמעותי לגישה זו זה בא לידי ביטוי בשינוי התוכנית לאתר ראש ציפור כפי שיתואר בהמשך.

8 ההיסטוריה של גני סלעים מקורה בגני יפן והמזרח הרחוק. במאה ה-17 החלו להתפתח גני סלעים לשם אקלים צמחייה מהרי האלפים בצפון אמריקה ובאנגליה. כמו כן, שימוש בסלעים כסמל לאחרי פולחן מקושר גם לתרבויות פרה-היסטוריות כפי שמוכר מאתר הסטונהנג', אשר שימש כהשראה בתכנון הגן (ראיון עם גדעון שריג מיום 27.6.2012).

9 להרחבה על תכנון גן הסלעים ראו: "ראיון עם פרופסור גדעון שריג, מתכנן גן הסלעים בפארק הירקון בתל אביב", אדריכלות ישראלית: כתב עת לאדריכלות עיצוב וסביבה 10 (1991), עמ' 54.

10 להרחבה על תכנון גן הבנים ראו: טל אלון-מוזס, "עיון בשני גני זיכרון תל אביביים: גן בית יד לבנים וחורשות גן הבנים", בחור: יעל מוריה וסיגל ברנר (עורכות), ברשות הרבים: מחווה לגנן העיר תל אביב, אברהם קרוון, תל אביב: מוזיאון תל אביב לאמנות, 2003, עמ' 248-251.

11 מקור: מכתב למנכ"ל חברת גני יהושע בנושא "הסדרת נחל הירקון - עקרונות תכנון", מיום 27.12.1998, ארכיון משרד גדעון שריג.

מרפסת חצפית, גדת נחל הירקון

מפגש האיילון עם הירקון (ראש ציפור), 1944, ארכיון עת"א p-2596

מטבע לפארק: ההיסטוריה הקביבתית והתכנונית של ראש ציפור ממהצית שנות העשרים ועד לשנות השמונים

בשנים הראשונות להקמתה של תל אביב, בתחילת המאה העשרים, הירקון והאיילון נחשבו לאזור ספר, המרוחק כשעה נסיעה משכונת הגנים החדשה. הירקון היה אז הנהר השני בארץ בספיקתו, אחרי הירדן, ואפיק נחל האיילון התפתל בפיתוליו הטבעיים. האזורים סביב הנחלים הירקון והאיילון היו אזורים חקלאיים אשר עובדו על ידי תושבי הכפרים הערבים ושבטי הבדואים. באזור שפך האיילון ישב שבט הג'מסין, אשר עסק בגידול תאואים (ג'מוסים).¹² בתצ"א משנת 1924 ניתן לראות את אזור ראש ציפור ואת אפיק האיילון המקורי.

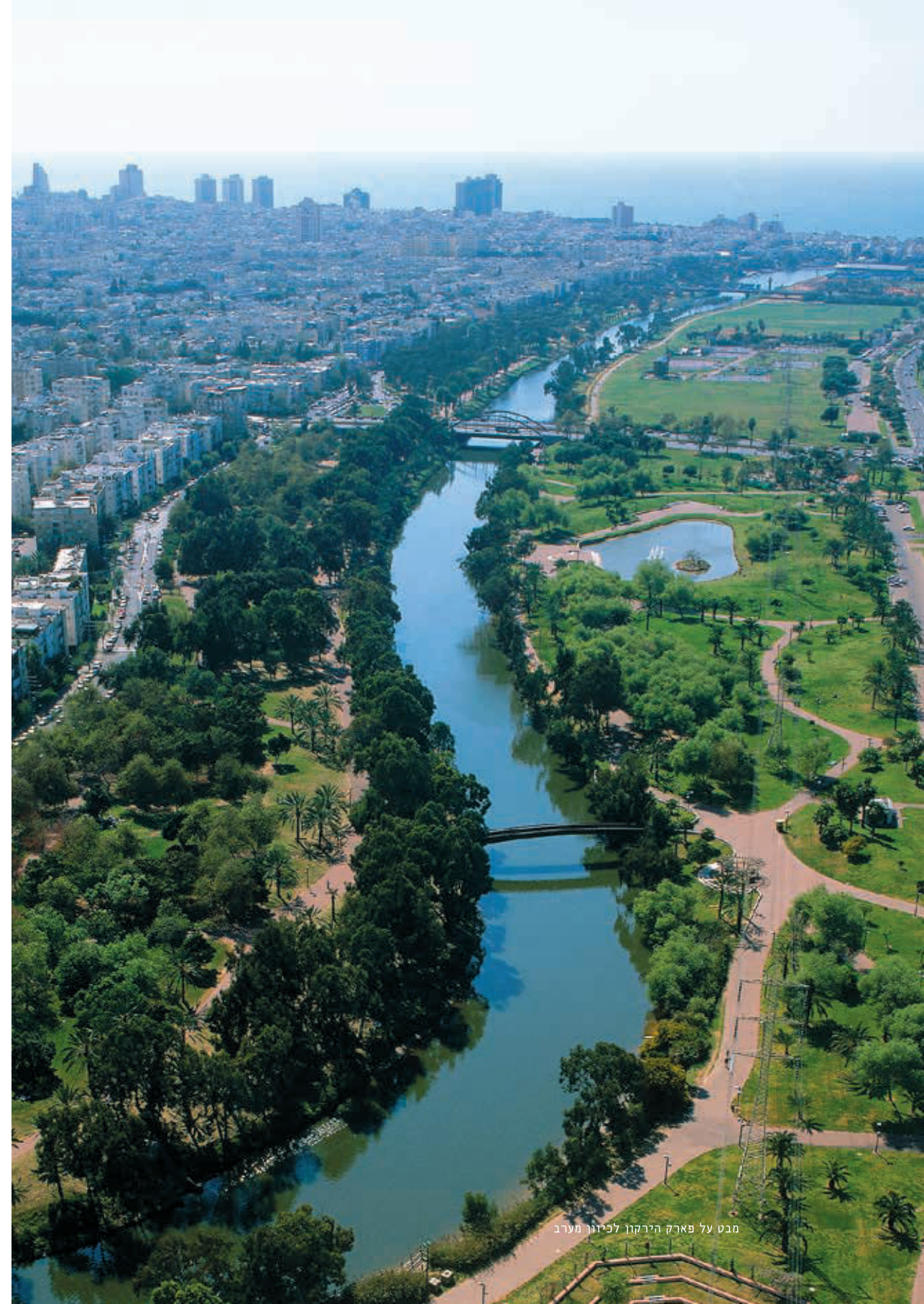
ייעודו של אזור גדות הירקון לרצועת ירק מקורו בדו"ח גדס לתכנונה של העיר תל אביב משנת 1925. בשנים אלה נחל האיילון היה מחוץ לתחומה של תל אביב ולא הופיע בתוכנית. אולם, היה זה דווקא אפיק האיילון אשר שבה את לבו של מתכנן הערים הסקוטי פטריק גדס, ובדו"ח שכתב הקדיש לכך פרק וקרא לשמר את הנחל ואת גדותיו, להגן עיו מפני פיתוח וזיהום ולהשאיר אותו כפארק טבעי לטובת תושבי העיר.¹³

בשנת 1939 אושרה תוכנית בניין עיר (תוכנית 50), אשר, ברוח המלצות דו"ח גדס, ייעדה את המשך גדת הירקון הדרומית מרחוב אבן גבירול ועד לגדות האיילון לשטח ציבורי פתוח, ואת גדות האיילון ואזור שפך האיילון לשמורת טבע.

תחילת הפיתוח של גדות הירקון לפארק החלה בראשית שנות הארבעים. בשנים אלו ועד לסוף שנות החמישים ביקשו פרנסי העיר ליצור יער על שתי גדות הירקון בתמונת נוף השאובה מנופי אירופה. כך לדוגמה, בשנת 1941 כתב סעדיה שושני, ראש מחלקת הנטיעות של עיריית תל אביב דאז, את חזון העירייה לירקון: "שני צידי הירקון, המעוטרים עצים וירק רב ונהר שוטף ביניהם — יהוו אחד המקומות הטבעיים היפים לטיולים ולספורט, למרגוע ולנופש".¹⁴ לאורך השנים ניטעו באתר מינים שונים של עצי אורן, קזואריות וברושים. כפי הנראה, הנוף הטבעי של שפך האיילון לא קסם מספיק למתכנני העיר ובשנת 1943 הוצע תיקון לתוכנית והוחלט לשנות את ייעוד אזור ראש ציפור משמורת טבע לפארק עירוני מרכזי.

לאחר קום המדינה, בשנת 1951, נערך טקס חנוכת הפארק העירוני המרכזי על אדמת ראש ציפור. במקום ניטעו כאלף עצים מסוג ברוש הביצות, סיסם הודי וצפצפה לבנה ועל פי דברי ראש מחלקת הנטיעות סעדיה שושני הפארק עתיד היה לכלול גם "מאות אלפי שיחים ופרחים, אגמי מים, מגרשי משחקים, במות לתזמורת ולמשחקי עם".¹⁵ הנטיעות נערכו בשיתוף פעולה עם הקרן הקיימת לישראל והיו גולת הכותרת של פעולת הנטיעות העירונית באותה השנה. בדומה לנטיעות אחרות ברחבי הארץ, גם נטיעות אלו סימלו את מימוש אתוס ההתיישבות הציוני של העם היהודי בארצו החדשה, אתוס של גאולה וכיבוש הארץ מהשממה שבה עמדה אלפי שנה, כפי שכותב שושני על חשיבות הקמת הפארק:

"רשת כבישים ענפה חוצה את מקומות החול ומכוניות עוברות בכבישים ומחברות נקודה אחת לשנייה, הלמות פטישים ורננת הטרקטורים והדחפורים פולחות את השממה. אולם פעולתנו לא תהיה מלאה אם לא נדאג מבעוד מועד בד בבד עם

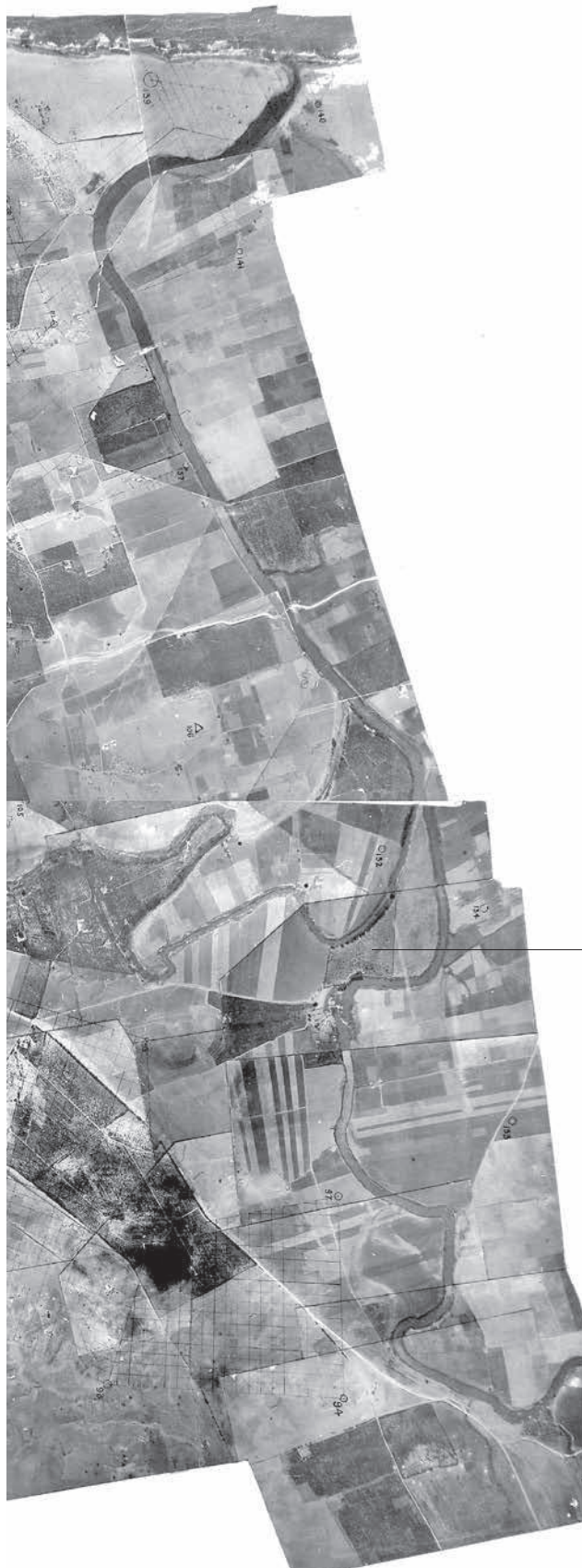
מבט על פארק הירקון לכיוון מערב

12 שמואל אביצור, עם חופי הירקון לפני קום המדינה תל אביב: הוצאת רשפים, 1980.

13 Patrick Geddes, Town Planning Report for Tel Aviv, 1925.

14 סעדיה שושני, "תל אביב במזל נטיעה", ידיעות עיריית תל אביב, השנה ה-11, חוברת 12 (1941), עמ' 179.

15 סעדיה שושני, "תל אביב וגניה הציבוריים", יע"א, השנה ה-21, חוברות 3-4 (1951), עמ' 34.

ראש ציפור, נחל האיילון המקורי
ונחל הירקון עד לשפך
(תצ"א משנת 1924)

הקמת הבנינים, סלילת הכבישים, רשת הביוב, התחבורה, בתי הספר ומוסדות ציבור אחרים גם לנטיעת עצים וחורשות במימדים נרחבים, אשר יביאו צל ונופש לאזרחי העיר הזאת ויעדנו את האווירה".¹⁶

לבד מייעור השטח ומהקמת מגרשי משחקים תוכנן להעביר לשטח זה את גן החיות העירוני מ"גן הדסה" (כיום "גן העיר"), פעולה אשר לא בוצעה בסופו של דבר. השנים שלאחר קום המדינה אופיינו בשני תהליכים סותרים — פריחתו של פארק הירקון לצד שקיעתם של הנחלים הירקון והאיילון. בראשית שנות החמישים הורחב שטחו של פארק הירקון בעקבות החלטת ממשלה על מסירת אדמות כפר שיח מואנים על גדת הירקון הצפונית לעיריית תל אביב. בשנת 1967 גיבשו פרוגרמה לפארק אדריכל הנוף יוסף סגל והאדריכל אריה אלחנני על פני שטח של כ-2,200 דונם, ובשנת 1969 החלו עבודות בשטח. עד סוף שנות השבעים פותח האזור המרכזי של פארק הירקון.

תהליך פיתוח הפארק התרחש לצד תהליך של הרס וחורבן המערכת האקולוגית העשירה של הנחלים בעקבות סדרה של החלטות תכנוניות ברמה הלאומית והעירונית.¹⁷ בשנת 1954 הוקם מפעל "ירקון-נגב", אשר שאב את מי מקורות הירקון לטובת ההתיישבות בנגב וייבש את הנחל. נוסף על כך, הוזרמו לנחלים שפכים ביתיים ותעשייתיים ומערכת הניקוז של הנחלים שונתה עקב פעולות הבינוי המואצות. כל אלו הפכו את הנחלים למטרדי ריח, יתושים והצפות. בעקבות הצפות עירוניות בשנות החמישים והתגבשות התוכנית לסלילת נתיבי איילון, הזמינה עיריית תל אביב מתה"ל (תכנון מים לישראל) תוכניות להסדרה של הנחלים. בראשית שנות השבעים הוטו אפיק נחל האיילון והוסדר בתעלה מבוטנת. בעשורים שלאחר מכן נסללו נתיבי האיילון, וכיום הם חוצים בגשר את אתר ראש ציפור, מעל האזור הרגיש של מפגש הנחלים.

רק לקראת סוף שנות השמונים הוחלט להתחיל בתהליכי שיקום נחל הירקון. בשנת 1988 הוקמה "רשות נחל הירקון" ומהמחצית השנייה של שנות התשעים החלו בפעולות ממשיות לשיקום הנחל.

מפארק אינטנסיבי לטבע עירוני: שינוי בתפיסות תכנוניות

בראשית שנות השמונים החלה עיריית תל אביב לקדם תוכנית מפורטת לאתר ראש ציפור באמצעות משרד האדריכלים מזור-פירסט, ובאדריכל הפארק מונה גדעון שריג לאחראי לתכנון הנופי. בין החלופות השונות נשקלו הקמת פארק דיסנילנד, מרכזי ספורט תחרותי ועוד. לאחר דיונים רבים שהתארכו על פני שנים מספר, הוחלט בשנת 1990 על קידומה של תוכנית מפורטת 2468 אשר הגדירה "איים" של פעילות אינטנסיבית (כדוגמת חוות סוסים, מועדון סקווש, בריאות, גולף ועוד) בין מדשאות ועצים, בדומה לשאר חלקי הפארק.

16 שם. להרחבה על משמעות נטיעת היערות באתוס הציוני ראו לדוגמה: Yael Zerubavel, "The Forest as a National Icon: Literature, Politics, and the Archaeology of Memory", Israel Studies 1(1) (1996), pp. 60-99.

17 דוד פרגמנט, "הטיפול בנחלים בישראל, תהליכים באגני היקוות והמסגרת הארגונית - המקרה של נחל הירקון", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, חיפה: אוניברסיטת חיפה, 2007.

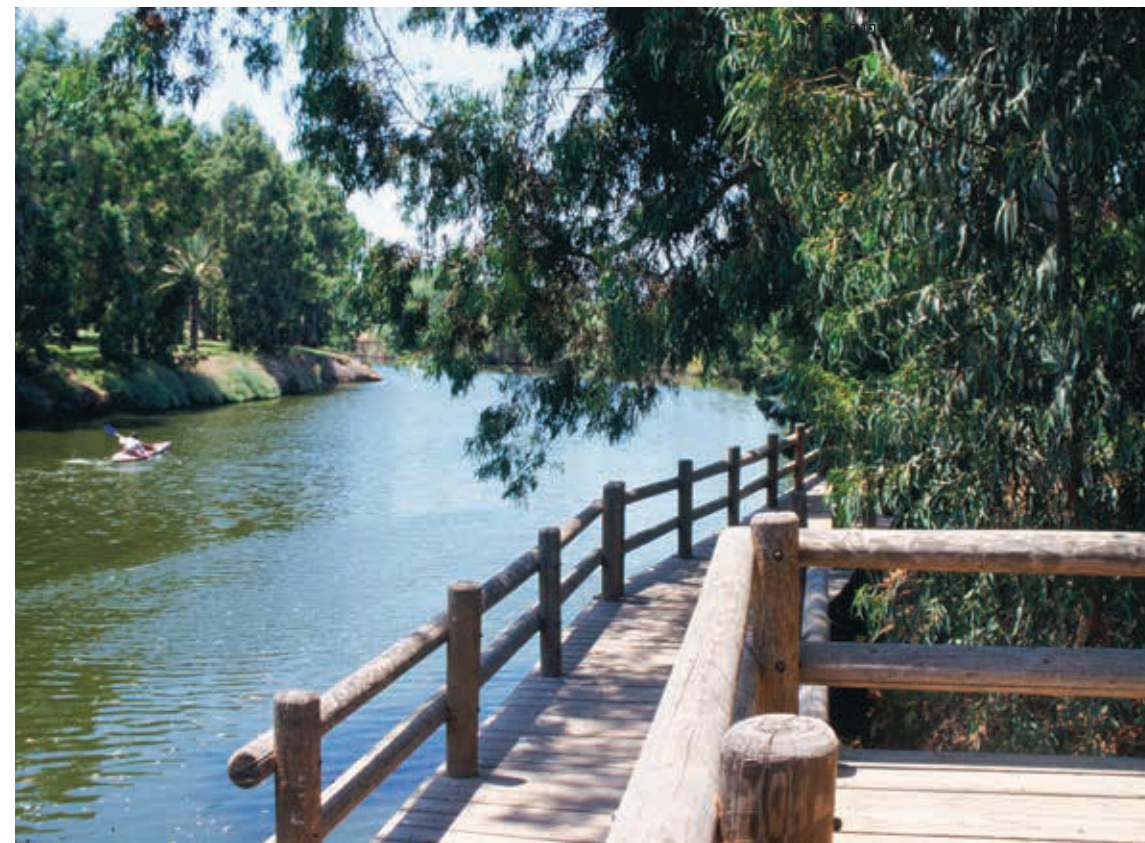
יער ראש ציפור, 2015

עבודתו של גדעון שריג בהווי שבין ציונות וסביבה

תולדות המחשבה והעשייה הסביבתית בישראל קשורים קשר עמוק לתולדות הציונות. האידיאולוגיה הציונית, אשר אחד מביטוייה הממשיים החל מסוף המאה ה-19 היו פעולות לשינוי פני הנוף של ארץ-ישראל, נתנה סימניה במגוון של תחומים: בנייה, חקלאות, נטיעת יערות ותכנון גנים.²⁰ במהלך השנים, האידיאולוגיה הרווחת ראתה בסביבה ובנוף כלי לטובת פיתוח הארץ ועיצוב זהות לאומית עבור החברה החדשה שנבנתה. הפעולות המעטות אשר ננקטו לשם שמירה על ערכי טבע ונוף נתקלו בדרך כלל במאבק, והתבססו על שמירת אזורים מוגנים בעלי ייחודיות נופית או כבעלי פוטנציאל לפיתוח הכלכלי לטובת תירות ונופש.²¹ הטבע "האמיתי" נתפס בדרך כלל ככזה המצוי הרחק מהערים ומהשפעת האדם. תפיסות אלה החלו להשתנות רק בשנות התשעים, כאשר עלתה חשיבותו התכנונית והסביבתית של נושא השטחים הפתוחים בתחומי הערים. שלב נוסף בשינוי החל בשנים האחרונות, שבהן הטבע

20 על השפעת הציונות על עיצוב הגינה הוורנקולרית, ראו Tal Alon-Mozes & Shaul Amir, "Landscape Ideology: The Emergence of Vernacular Gardening Culture in Pre-State Israel", *Landscape Journal* 21(2) (2002), pp. 40-53; על תפקידו של המושג "לבנות ולהיבנות" בכינון הזהות הלאומית, ראו: Eric S. Zakim, *To Build and Be Built: Landscape Literature and the Construction of Zionist Identity*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006. על השימוש בנטיעות וביער כסמל לאומי, ראו זרובבל (לעיל הערה 16).

21 חמר טרופ, "מדיניות שימור הטבע בישראל: תהליך ההווה, מגמות וכיוונים לעתיד", חיבור לשם קבלת חוזה דוקטור, הטכניון, חיפה 2001.

מרפסת חצפית, גדת נחל הירקון

שנות התשעים היו שנים של התעוררות אזרחית סביבתית בארץ בכלל ובתל אביב בפרט. בסיוע של ארגוני החברה האזרחית ושל העיתונות המקומית החל קמפיין נגד קידום תוכניות בנייה נרחבות בפארק הירקון. נוסף על כך, באמצע שנות התשעים, פורסמה תוכנית האב לשיקום נחל הירקון, וקודמה תוכנית המתאר המחוזית לנחל הירקון (תמ"מ 5/2).¹⁸ בעקבות אלה חל מפנה בהתייחסות צוות התכנון בעיריית תל אביב אל הבינוי בפארק ואל פיתוח אזור ראש ציפור, והוחלט על שינוי קונספציית התכנון וצמצום הבינוי. שינוי זה חל במקביל למפנה בתפיסה של המתכננים במשרד גדעון שריג לגבי התכנון הרצוי בפארק, אשר החל להכיר בערכיו הסביבתיים של הנחל. כתוצאה מאלו בשנת 2002 הוחלט על תכנון אזור ראש ציפור כיער עירוני. אדריכלית הנוף יעל סופר, שהייתה ממונה מטעם משרד שריג על קידום התוכנית, מספרת בראיון עמה כי בעקבות סיורים בשטח חלה הכרה "בערכיות של השטח עצמו", אשר היו בו שטחים חקלאיים, תל ארכיאולוגי, ערוץ הנחל המקורי של נחל האיילון וחורשות אקליפטוסים וסיסם. "הם היו נוף של יער בלב העיר, ובמקום לרצות לשכפל או להרחיב את השטח הזה של הפארק, נוצר הרעיון של שטח טבע עירוני עם הנופים החקלאיים ללא דשא, ללא בנייה".¹⁹

תוכנית הנטיעות כללה נטיעות של מיני עצים מקומיים, כגון אלון תבור, חרוב מצוי, צפצפת הפרט, פיקוס השקמה, צמחייה עשבונית ופרחי בר. נוסף על כך, בשנים האחרונות נבנה במקום מרכז צפרות בתכנונו של המשרד.

18 אריה רחמימוב, *תוכנית אב לנחל הירקון*, רשות נחל הירקון, 1996.

19 ריאיון עם שריג מיום 9.7.2012.

העירוני והטמעת עקרונות אקולוגיים בתכנון זוכים לעדנה.²²

במאמר "הדיאלקטיקה של הציונות והסביבה" סוקר אבנר דה־שליט את השינויים בגישה של הציונות לסביבה, ומביע משאלה כי "הדור הנוכחי יביא לשינויים הכרחיים בגישה הציונית למדבר ולסביבה הטבעית בכלל. אנשים אלה נולדו בנוף הזה, הוא מוכר להם ואין להם כל סיבה לחשוש ממנו".²³ התבוננות בעבודתו של גדעון שריג בפארק הירקון מראה כי ניתן לזהות בה ניצנים לשינויים אלו. אם בתחילה השיקולים המרכזיים בתכנון הפארק התמקדו אך ורק ברווחתו של האדם, והטבע היה ייצוג של טבע ממקומות אחרים, הרי שהחל מסוף שנות התשעים ערכים סביבתיים חודרים לשיקולי התכנון, והטבע והנוף המקומי מקבלים משנה חשיבות. במובן הזה, גלגולי התכנון של אתר ראש ציפור, מאז ימי גדס ועד ימינו, עשויים להיות בבחינת אחת מן מהסנוניות הראשונות של השינוי שאליו קורא דה־שליט לא רק בשטחי המדבר המרוחקים אלא גם בלבה של העיר.

תעלה ההטייה של נחל האיילון בראש ציפור, 2015

22 טל אלון־מוזס, "תכנון גנים עירוניים בישראל לאור תפיסות סביבתיות משתנות", עורכים: יצחק שניל, אנדה רוזנברג וגלעד רונן, בחר: שיקולי קיימות בעיצוב גנים בערים בישראל, חיפה: פרדס, 2014, עמ' 401–434.

23 אבנר דה־שליט, "מהפוליטי לאובייקטיבי – הדיאלקטיקה של הציונות והסביבה", ג'רמי בנשטיין, בחר: מקום למחשבה: מקראה בחשיבה והגות סביבתית בת זמננו, תל אביב: מכון השל, 2000, עמ' 376–396.